

MIKKO VIRTA

OPERAATIO KEKKONEN

LÄNNEN AGENTIT
TAMMINIEMEN SISÄPIIRISSÄ

Helsingissä Kustannusosakeyhtiö Otava

© Mikko Virta ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2022

ISBN 978-951-1-42805-3

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2022

Sisällys

Esipuhe	9
Johdanto	12
1 Sotia ja tiedustelijoita	15
Nuoruus salaisessa poliisissa	17
Sotavuodet ja uusi suunta	22
Läntisiä tiedustelumiehiä	30
Kohtalokas hirvijahti	43
Fretti eli Rex Bosley	50
Mustia listoja	55
Illanviettoja Puistokadulla	61
Taulukauppias vierailulla	70
Koetinkivi idässä, leikinlaskua lännessä	79
2 Länsi	85
Pääministeri Kekkonen	87
Lännen silmätikkuna	96
Leskirouva ja lehtikeisari	109
Vilkuna ja tiedusteluretket	115
Länsi vakoilee Suomessa	125
Salainen kanava presidenttiin	137

3 Käännytys	151
Yöpakkaset sekoittavat pakan	153
Korkeita vieraita ja tiedusteluraportteja	165
Kekkonen aktivoituu	177
Lännessä ryhdytään tositoimiin	184
Idänsuhteiden varjossa	197
4 Lontoo ja Washington	205
Opettaja Tamminiemessä	207
Länsi valmistautuu	228
Lontoo kutsuu	235
Rapakon taakse	247
5 Operaatio	255
Kylmä propagandasota	257
Operaatiot Thread ja Elder	271
Kekkonen kohteena	286
KGB-loikkari herättää epäluulot	300
Salainen sotilasyhteys	312
6 Noottikriisi	321
Nootti ravistelee Suomea	323
Rex Bosleyn paluu	339
Uusi suurlähettiläs asialle	350
Vakiovieras Tamminiemessä	357
7 Nuorisofestivaali	363
Länsi kokoaa rivinsä	365
Ylioppilaiden salainen länsiyhteys	377
Helsinki taistelukenttänä	384

8 Kansainvälisiä avauksia	391
Arvovieraita ja kauppasuhteita	393
Idän ja lännen välittäjänä	401
9 Elinikäisiä ystäviä	411
Vuoroin vieraissa	413
Työasioita ja viskiä	419
10 Johtopäätöksiä	429
Tiedustelumies Kekkonen	431
Länsisuhteen vuoristorata	439
Loppu	451
Kiitokset	453
Lähteistä	455
Keskeisiä henkilöitä	458
Kohdehenkilöitä	461
Lyhenteet	463
Viitteet	466
Lähteet	528
Henkilöhakemisto	559

Esipuhe

Syyskuussa 2019 Lontoossa satoi kaatamalla. Olin keräämässä aineistoa väitöskirjaani Suomen ilmavoimien kylmän sodan aikaisista hävittäjähankinnoista. Kahlattuani läpi olennaisimmat lentokoneita ja sotilasmateriaalia koskevat asiakirjat ehdin viimeisenä päivänä katsella muitakin papereita Britannian 1950- ja 60-luvun ulkopoliitikasta ja Suomen-suhteista. Silmiini osui Urho Kekkosesta laadittu henkilökuvaa, jonka salaus oli purettu aivan äskettäin. Papereissa mainittiin mystinen operaatio Thread ja viitattiin Information Research Departmentin (IRD) räätälöidyn informaation toimittamiseen presidentti Kekkoselle. Yksi asiakirja johti toiseen, ja pian ymmärsin, että olin saattanut löytää jotain merkittävää. Selasin kiireellä läpi niin paljon papereita kuin sen yhden päivän aikana ehdin ja palasin Suomeen.

IRD ei vielä siinä vaiheessa sanonut minulle mitään. Ryhdyin vimmaisesti lukemaan kaikkea, mitä osastosta tai lännen propagandasta löysin. Näytti siltä, ettei Threadista ollut kirjoitettu aiemmin mitään Suomessa – eikä ulkomailla.

Alkuvaiheessa yritin selvittää, kuka oli brittien yhteyshenkilö, joka toimitti papereita Kekkoselle. Nimi oli asiakirjoista salattu. Epäilin Britannian ulkomaantiedustelun Rex Bosleya, jonka tiedettiin olleen Kekkosen kaveri. Se johdatti minut sodanjälkeisiin vaaran vuosiin, kohtalokkaaseen hirvijahettiin Evolla 1945 ja eriskummallisiin hallitustunnusteluihin seuraavana keväänä.

En koskaan saanut tuota yhteyshenkilöä selville. Luultavasti paperin mustalla peitetystä kohdasta ei edes lukenut nimeä, vaan pelkästään ”friends”. Se tarkoittaisi, että Britannian tiedustelupalvelulla oli tapa toimittaa paperit perille. Kanavalla ei ole lopulta suurta merkitystä. Se saattoi olla adjutantti tai turvamies, joka vain toimi viestinviejänä. Olennaista on, että britit toimittivat järjestelmällisesti ja salaa Kekkoselle informaatiota rakentaakseen luottamusta ja sitoakseen hänet länteen. Siitä ei ole aiemmin tiedetty.

Suunnittelin aluksi kirjoittavani operaatiosta artikkelin tai kaksi, olinhan toimittaja. Työskentelin vielä silloin päätoimisesti *Iltalehdessä* uutispäällikkönä. Pian kävi selväksi, ettei asian perustavanlaatuinen taustoittaminen ja liittäminen historialliseen kontekstiin onnistuisi mitenkään muutaman artikkelin puitteissa. Halusin tuoda löydökseni parhaalla mahdollisella tavalla paitsi suomalaisen yleisön myös tutkijayhteisön käyttöön. Oli siis tehtävä kirja.

Tavoitteena oli aluksi kirjoittaa populaari tietokirja, joka tutkimusotteen, tarkkuuden ja lähdemerkintöjen puolesta täyttäisi myös akateemisen yleisön tarpeet. Noin vuoden intensiivisen kirjoittamisen jälkeen totesin, että ehkä voisin tehdä aiheesta myös väitöstutkimuksen.

Työ ei ole ollut helpoimmasta päästä. Sen aikana on koettu globaali pandemia ja sota Euroopassa. Kumpaakaan en olisi vielä syksyllä 2019 uskonut näkeväni.

Keväällä 2020 olin taas Lontoossa keräämässä aineistoa, tällä kertaa IRD:n toiminnasta. Olin ehtinyt olla Kew'n kansallisarkistossa yhden päivän, kun kaikki suljettiin. Tilanteesta kuultettiin iltapäivällä, pari tuntia ennen tavanomaista kiinnimenoa-aikaa. Iäkäs herrasmies nousi työpisteeltään seisomaan ja korotti ääntään: ”Stockpile documents!” Arkistot menivät kiinni niin Britanniassa kuin Suomessakin. Ihmiset lukittautuivat koteihinsa ja hamstrasivat vessapaperia.

Nyt lähes kolme vuotta ensimmäisen Lontoon-matkan jälkeeseen työ on siinä mielessä valmis, että voin luovuttaa sen yleisön ja tutkijayhteisön ruodittavaksi. Lopputuloksen voi jokainen itse arvioida.

Tämä ei ole viimeinen sana, mutta toivottavasti jonkinlainen puheenvuoro, joka osaltaan auttaa ymmärtämään Suomen kylmän sodan ajan poliittista historiaa ja 25 vuotta presidenttinä toiminutta Urho Kekkosta.

Vastuun tulkinnoista ja mahdollisista virheistä kannan itse.

Helsingissä 3. elokuuta 2022

Mikko Virta

Johdanto

Neuvostoliitto ja länsivallat kävivät kulisseyssä salaista sotaa Suomesta. Elettiin kylmän sodan kuumimpia vuosia 1950-luvun lopussa ja 60-luvun alussa. Urho Kekkonen oli ensimmäisen presidenttikautensa puolivälissä. Kaikki merkit viittasivat siihen, että kansaa jakava yhden äänen presidentti onnistuisi saamaan jatkokauden.

Lännessä pelättiin Neuvostoliiton nielaisevan Suomen, kuten se oli nielaissut ensin Tšekkoslovakian ja sitten Unkarin. Kekkonen näytti hyväksyneen maansa synkän kohtalon. Hän oli vajoamassa yhä syvemmälle neuvostajohtaja Nikita Hruštšovin luoimihin. Huolestuttavia viestejä kantautui yksi toisensa perään. Jotain oli tehtävä.

Britannian ulkoministeriössä päätettiin, että Kekkonen käänytetttäisiin länteen. Alkoi monivaiheinen operaatio, jonka piti avata presidentin silmät länsivaltojen todelliselle voimalle.

Uudet arkistolöydöt osoittavat, miten läntiset suurvallat sitoivat salaista verkkoaan Suomen presidentin ympärille ja kuinka Kekkonen päätyi kylmän sodan propagandataistelun keskusteeseen. Samalla alkaa selvitä, miten lännen tiedustelu-upseerit rakensivat arkaluontoiset kontaktit Kekkoseen ja millaista oli heidän tiedettyä tiiviimpi seuraelämänsä keskellä kriittisiä vaaran vuosia, jolloin itsenäisen Suomen kohtalo oli veitsen terällä.

Salaisen poliisin palveluksessa nuoruusvuotensa viettänyt Kekkonen oli sielultaan tiedustelumies. Hänestä ei kuitenkaan tullut turvallisuuspalvelun johtajaa, vaan poliitikko. Siinä roolissa Kekkonen solmi tiiviit yhteydet niin Neuvostoliiton kuin länsivaltojen tiedustelupalveluihin. Vaaran vuosina solmitut yhteydet läntisiin tiedustelu-upseereihin säilyivät läpi Kekkonen elämän.

Britannian tiedustelupalvelu saattoi tiukan paikan tullen lähettää vanhan ystävän tapaamaan Kekosta ja hankkimaan tietoja Suomesta suoraan kaikkein korkeimmalta taholta. Britit onnistuivat jopa sijoittamaan miehensä asumaan Tamminiemeen ja raportoimaan presidentin jokapäiväisestä elämästä Lontooseen.

Miksi Lontoossa ja Washingtonissa oltiin Kekkosesta vakavasti huolissaan? Entä miksi Kekkonen viihtyi niin hyvin tiedustelu-upseerien seurassa? Ymmärtääkseen tätä kaikkea pitää tietää, miten Urho Kekkonen maailmankatsomus rakentui. Millaista oli parikymppisenä nuorukaisena jahdata kommunisteja Kainuun metsissä ja kuulustella heitä salaisen poliisin putkassa – kovia keinoja kaihtamatta. Kuinka nuoren nousevan poliitikon maailmankuva romahti, kun talvisodan kohtalon hetkillä lännen suurvallat jättivät Suomen yksin Neuvostoliiton armoille. Ja miten sodan taitekohdassa Kekkonen ymmärsi, mikä tulisi määrittämään Suomen olemassaoloa tulevana vuosikymmeninä.

1

Sotia ja tiedustelijoita

Urho Kekkonen syrjäytetään talvisodan hallituksesta, mutta sodan jälkeen hänen poliittinen uransa kääntyy uuteen nousuun. Kekkonen solmii yhteydet sekä Neuvostoliiton että länsivaltojen tiedustelupalveluihin.

Nuoruus salaisessa poliisissa

Vuosi 1918. Urho Kekkonen osallistui sisällissotaan Kajaanin sissien riveissä vain 17-vuotiaana. Hän taisteli Kuopion, Varkauden ja Mouhun valtauksissa, eteni sissien mukana Viipuriin ja päätti sotaretkensä lopulta Haminaan.¹

Sodan jälkeen vuonna 1919 Kekkonen työskenteli Yleisesikunnan passitoimiston Kajaanin-toimiston virkailijana, toisin sanoen sotilasetsivänä. Tarkkaan ei tiedetä, miten Kekkonen päätyi sotilasetsiväksi. Keväällä 1919 hän oli värvännyt heimosotureita Aunuksen retkelle. Tulevan presidentin nuoruutta tutkinut Ari Uino on arvellut, että värväystoiminta liittyi asiaan. Sotilasetsivänä Kekkonen joutui kuulustelemaan Itä-Karjalasta saapuneita pakolaisia. Samalla hän sai ensi kerran kosketuksen vasta järjestäytyneen Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP) agitaattoreihin, joita saapui Suomeen rajan yli pakolaisten mukana. Toiminta oli kuin sisäänajoa valtakunnan turvallisuutta suojaavaan poliisityöhön.²

Syksyllä 1919 Kekkonen astui virallisesti sotaväkeen suorittamaan asepalvelustaan Helsingin Autopataljoonaan. Sen jälkeen hän palasi Kajaaniin. Asepalveluksen aikana sisäministeriöön oli perustettu uusi salainen poliisi, nimeltään Etsivä keskuspoliisi (EK). Se korvasi Yleisesikunnan passitoimiston. Kekkonen haki EK:n Kajaanin-alaosaston kanslistin tehtävää ja sai sen. Hänet havaittiin pian kyvykkääksi ja osaavaksi työssään. Kun Kekkonen

jätti erohakemuksen siirtyäkseen Helsinkiin opiskelemaan, siihen vastattiin tarjoamalla nuoremman kanslistin tehtävää EK:n pääosastossa Ratakadulla Helsingissä. Kun muutakaan työtä ei ollut näköpiirissä, tarttui tuore ylioppilas tarjoukseen.³

Syksyllä 1921 Kekkonen jätti taakseen elämän Kajaanissa ja kirjoittautui opiskelemaan Helsingin yliopiston lainopilliseen tiedekuntaan. Samalla alkoi monen vuoden palvelus EK:n pääosastossa. Hyvä työsuoritus näkyi Kekkonen asemassa. Syyskuussa 1923 hänet ylennettiin ensin pääosaston nuoremmaksi esittelijäksi, sitten toukokuussa 1924 vanhemmaksi esittelijäksi ja lopulta vuonna 1926 pääosaston tutkimustoimiston kuulustelijaksi. Kajaanin-alaosaston päällikön tehtäviä hän hoiti useampana kesänä.⁴

Lakitieteen opinnoissaan Kekkonen noudatti samaa päämäärätietoisuutta kuin elämässään muutenkin, siitäkin huolimatta, että päivätyö EK:ssa vei kuusi tuntia ja myös urheiluharrastukset vaativat aikansa. Lisäksi aikaa tuli varata seurusteluun. Kekkonen oli nimittäin tavannut työpaikallaan Sylvi Uino-nimisen konekirjoittajan. Työpaikkaromanssin kerrotaan olleen EK:n pääosastossa kovan supinan aihe.⁵

Samoihin aikoihin Kekkonen ystävystyi oululaisen, pari vuotta itseään nuoremman Kaarlo Hillilän kanssa. Tämä työskenteli niin ikään EK:ssa. Hillilä oli pian paitsi kollega myös Kekkonen opiskelu- ja asuintoveri. Parivaljakosta hitsautui vuosien varrella erottamaton. Heidän ystävänsä jääkäriupseeri Ragnar Nordström on kirjoittanut muistelmissaan ”eräästä kaksikosta”, joka jo opiskeluaikanaan päätti nousta ministereiksi.⁶

Monien sisällissodassa valkoisten puolella taistelleiden ajatusmaailmaa leimasi voimakas bolševisminvastaisuus. Kekkonen ei ollut poikkeus. Sitä myös ruokki hänen työnsä EK:ssa. Salainen poliisi oli jatkuvasti tekemisissä niin yksittäisten kommunistien kuin heidän järjestöjensä kanssa. Kekkonen tehtäviin kuului bolševikkien kiihotustyön estäminen ja rajan yli soluttautumisen pysäyttäminen. Reissatessaan kommunistijahdissa pitkin Kainuun

takamaita ja kuulustellessaan kiinni saatuja Kekkonen sai ilmeisesti varsin hyvän katsauksen ulkoa johdetun poliittisen liikkeen toimintaan ja menettelytapoihin. Hän oppi epäilemättä myös olemaan varuillaan ja katsomaan asioita usealta näkökannalta.⁷

EK:n pääosastossa Helsingissä Kekkonen niitti mainetta kuulustelijana. Myötälävänä ja ymmärtäväisenä hän sai kuulusteltavista enemmän irti kuin kovilla otteilla. Joskus tosin turvauduttiin niihinkin, kun tietoa piti saada irti itsepäisemmiltä kiinni otetuilta. Joidenkin kommunistien kerrotaan nimittäneen Kekkonesta pahimmaksi pieksijäksi, toiset taas kielsivät tämän. Väkivallan käyttö ei liene jäänyt vieraaksi tulevalle presidentille, joka oli jo 17-vuotiaana sisällissodassa johtanut siviilipukuisia punaisia teloittanutta ryhmää. Ei ole kuitenkaan todisteita siitä, että Kekkonen itse olisi EK:ssa nyrkkejä heiluttanut.⁸

Suomen salaisen poliisin alkuvuosien toimintamalleista antaa osviittaa Arvo ”Poika” Tuomisen kertomus. Tammikuussa 1922 pidätetyt kommunistit sijoitettiin Tuomisen mukaan rikospoliisin tiloihin, koska EK:n silloinen apulaispäällikkö Frans Klemetti pelkäsi syytteitä pahoinpitelystä, jos pidätetyt olisi viety salaisen poliisin omiin selleihin. Tällaisia syytöksiä esitettiin usein. Joskus kuulusteltavat saattoivat myös kuolla putkaan.⁹

Kekkonen loi uraa EK:ssa ja oli pidetty. Jopa viraston päällikkö Esko Riekkä totesi, että ”kyllä se Kekkonen on sitten hyvä mies, rauhallinen ja viisas”. Virkaura ”ohranassa”, kuten EK:ta tavattiin kutsua, oli epäilemättä vartenotettava vaihtoehto nuorelle Kekkoselle.¹⁰ Erottamattomiksi kasvaneet kumppanukset Kekkonen ja Hillilä olivat molemmat nousseet hyvälle paikolle poliisiorganisaatiossa. Heistä oli tullut Riekin luottomiehiä. Nuoret ja innokkaat juristiopiskelijat tekivät useimmiten sen, mihin ryhtyivät, eivätkä vain juopotelleet, toisin kuin ilmeisesti osa viraston työvoimasta.¹¹

Etsivässä keskuspoliisissa Kekkonen ja Hillilä tutustuivat salaisen poliisin toimintaan paitsi Suomessa myös ulkomailla. Esko

Riekki oli alaisineen vieraillut vuonna 1923 Baltian maissa, Saksassa ja Puolassa tutustumassa ulkomaisiin turvallisuuspoliiseihin ja niiden menetelmiin. Matkalla opittua alettiin EK:ssa käyttää omien menetelmien kehittämiseen. Riekki määräsi tiedustelun käyttöä poliisityössä pohtimaan nuoret luottomiehensä Kekkonen, Hillilän ja Urho Pihan.¹²

1920-luvun kuluessa kommunistien solutustoiminta oli Suomessa vähenemään päin, mikä näkyi myös Etsivän keskuspoliisin tehtävien vähenemisenä. Viraston tehottomuus ja vähäinen työmäärä turhauttivat Kekkonen ja Hillilää. He kokosivat ympärilleen joukon samanmielisiä nuoremman polven poliisimiehiä ja ryhtyivät ajamaan uudistuksia virastossa. Siitä seurasi myrsky ja pian myös välirikko EK:n johdon kanssa. Kekkonen hylkäsi mahdolliset suunnitelmansa virkaurasta EK:ssa ja erosi tehtävästään vuonna 1927. Toimeentulonsa hän oli varmistanut hakemalla jo aiemmin *Ylioppilaslehden* päätoimittajan paikkaa, johon hänet myös valittiin. Tähän päättyi yksi pitkä jakso Kainuun kasvatin elämässä.¹³

Etsivän keskuspoliisiin myötä Kekkonen oli alkanut tehdä lakitieteen väitöskirjaa salaisen poliisin toiminnasta ja *agent provocateurista*. Ranskankielisellä termillä viitataan peitetehtävissä toimivaan poliisiin, joka soluttautuu kumoukselliseen organisaatioon tai esimerkiksi väkijoukkoon tarkoituksenaan yllyttää muita rikkomaan lakia. *Agent provocateuria* käsittelevä tutkimus ehti edetä varsin pitkälle, ennen kuin nuori lakimies alkoi uuden työn myötä kiinnostua lähemmin kunnallishallinnosta. Alkusyksystä 1927 Kekkonen oli siirtynyt Maalaiskuntien Liiton (MKL) palvelukseen ja sen lainopilliseen neuvontaan keskittyneen *Maalaiskunta*-lehden toimitussihteeriksi.¹⁴

Vielä kesällä 1928 Kekkonen kävi opintomatalla Wienin kirjastoissa selvittämässä poliisityötä käsittelevää väitöskirja-aihettaan. Matka oli tosin tieteellisessä mielessä pettymys.¹⁵ Poliisi-

työ sai jäädä taakse myös tieteellisellä rintamalla. Kun Kekkonen väitteli lakitieteen tohtoriksi vuonna 1936, väitöskirjan aiheena oli kunnallinen vaalioikeus.¹⁶

Työ Etsivässä keskuspoliisissa oli pitkä ja merkittävä nuoruuden elämänvaihe. Se oli alkanut jo ennen opiskelua ja jatkunut niiden läpi. Paria katkoa lukuun ottamatta Kekkonen oli ollut EK:n palveluksessa vuodesta 1919 aina vuoteen 1927. Kyseessä oli lähes kolmannes hänen siihenastisesta elämästään. Näin pitkä rupeama salaisessa poliisissa lienee vaikuttanut voimakkaasti ajatteluun ja myöhempään toimintaan. Alkuperäinen väitöskirjasuunnitelmanakin kertoo erityisestä kiinnostuksesta salaisen poliisin menetelmiä kohtaan.¹⁷ Opittu toiminta ja kokemukset tulivat epäilemättä vaikuttamaan Kekkoseen vielä pitkälle tulevaisuuteen.

Sotavuodet ja uusi suunta

”Tikanderin luona whiskyllä”, kirjoitti kansanedustaja Urho Kekkonen pieneen vahakantiseen taskukalenteriinsa elokuun 8. päivän kohdalle vuonna 1943.¹⁸ Kekkonen oli Tukholmassa. Kauhupunkki oli jatkosodan lopulla hänen henkireikänsä siihen toiseen maailmaan, joka oli voittamassa toisen maailmansodan.¹⁹ Kotimaan politiikassa Kekkonen oli jäänyt sivustaseuraajaksi.

Tikander oli amerikansuomalainen lakimies Wilho Tikander. Hän työskenteli Tukholmassa virallisesti Yhdysvaltain suurlähettilään erityisavustajana. Todellisuudessa Tikander johti Yhdysvaltain salaisen tiedusteluorganisaation OSS:n (Office of Strategic Services) Tukholman-asemaa ja tiedustelua koko Skandinaviassa. OSS oli keskustiedustelupalvelu CIA:n edeltäjä.²⁰

Viski oli tärkeä mainita. Toinen maailmansota ja sitä seurannut viljapula olivat tyhjentäneet viskivarastot eri puolilla maailmaa, myös Suomessa.²¹

Kekkonen ei ollut koskaan lasiin sylkenyt. Jo kieltoain aikaan 1920-luvulla hänellä oli ollut oma hovihankkijansa. Silloinen *Ylioppilaslehd*en päätoimittaja tunnettiin toimituksessa ”Konjakkiki-Kekkonena”. Eipä hän tosin osannut vielä erottaa konjakkia viskistä, sikäli kuin trokarin pulloon liimaamat etiketit edes pitivät paikkaansa.²²

Wilho Tikander oli tietävästi Kekkonen ensimmäinen läheinen kontakti ulkomaiseen tiedustelupalveluun. Miehet olivat tavanneet maaliskuussa 1943. Sen jälkeen he pitivät tiiviisti yhteyttä.

Palataan kuitenkin muutama vuosi taaksepäin.

Talvi oli ollut poikkeuksellisen kylmä. Etelä-Suomessa oli jo tammikuussa rikottu pakkasennätyksiä. Helmikuu oli vielä hyytävämpi.²³ Kylmä sää ei tosin ollut ainoa asia, josta talvi tultaisiin muistamaan.

Suomi oli käynyt marraskuun lopusta 1939 sotaa Neuvostoliittoa vastaan. Aluksi sota sujui paremmin kuin moni osasi odottaa, mutta helmikuussa 1940 puolustus alkoi murentua puna-armeijan suurhyökkäyksen alla. Tilanne oli vaikea. Josif Stalinia ja koko Neuvostoliittoa oli jo nöyryytetty, eikä kunniakasta ulospääsyä näyttänyt olevan. Kulisseissa käytiin kuitenkin rauhan-tunnusteluja, ja edistystä tapahtui.

Maaliskuussa tilanne rintamalla oli mennyt jo niin huonoksi, ettei Suomen hallitus nähnyt muuta vaihtoehtoa kuin hyväksyä Neuvostoliiton esittämät raskaat rauhanehdot. Myös Stalinilla alkoi olla kiire. Hän ei halunnut joutua sotaan liittoutuneiden kanssa, jotka suunnittelivat Suomen avustamista ja hyökkäystä Kaukasian öljykentille. Generalissimus oli saanut tiedustelijoiltaan salaisia raportteja. Niissä kerrottiin sadoista lentokoneista ja kymmenistä tuhansista länsivaltojen sotilaista, jotka olisivat pian matkalla Suomeen. Todellisuudessa Britannian ja Ranskan kaavailuja apujoukkoja oli paljon vähemmän – ja niistäkin pääosa olisi jäänyt Ruotsin malmikentille. Sotilaallisesti joukoista ei olisi ollut sen kummempaa apua Suomelle. Sitä Stalin ei kuitenkaan tiennyt.²⁴

Talvisodan alla Urho Kekkonen oli ollut A. K. Cajanderin hallituksen sisäministeri. Epäonnistunut yritys lakkauttaa Isänmaallinen kansanliike (IKL) sai Kekkonen näyttämään poliittiselta ruumiilta. Kun sota sitten syttyi ja uutta hallitusta rakennettiin, pudotettiin Kekkonen armotta pois. Syynä olivat myös huonot välit pääministeriksi nousseeseen Risto Rytin. ”Sitä paskaa ei tähän hallitukseen oteta”, kerrotaan Rytin kivahtaneen, kun oikeusministeri J. O. Söderhjelm oli yrittänyt kysellä vanhalle kaverilleen salkkua.²⁵

Kekkonen sai jäädä rivikansanedustajaksi, kun maassa siirryttiin poikkeusoloihin. Vuoden vaihduttua, tammikuussa 1940 hänestä tuli vasta perustetun Siirtoväen huollon keskuksen (SHK) johtaja. Sen vastuulla oli sotatoimialueilta evakuoitujen väestön ja omaisuuden siirtäminen ja huolto. Työnsarkaa riitti, sillä lähes joka seitsemäs suomalainen joutui jättämään kotiseutunsa.²⁶

Kun sitten maaliskuussa ulkoministeri Väinö Tanner toi Neuvostoliiton sanelemat kovat rauhan ehdot eduskunnan ulkoasiainvaliokuntaan, oli Kekkonen ainoa kansanedustaja, joka johdonmukaisesti vastusti rauhan solmimista. Kekkonen vetosi apujoukkojen saamiseen länsimaista. Hän oli jo tammikuusta lähtien suhtautunut lännen apuun suorastaan ylioptimistisesti. Taustalla olivat ilmeisesti vanhalta ystävältä, ulkoministeriön poliittisen osaston päälliköltä Aaro Pakaslahdelta saadut tiedot länsimaiden avuntarjouksista ja suunnitelmista.²⁷

Avun saaminen perille Suomeen oli silti kaikkea muuta kuin kirkossa kuulutettu, kuten korkeimmassa valtio- ja sotilasjohdossa tiedettiin. Kekkonen ei epävarmuustekijöistä informoitu – tai hän ei itse kiinnittänyt asiaan huomiota. Kekkonen uskoi, että tilanne rintamalla oli hyvä ja että Neuvostoliitolla olisi vähintään yhtä suuri tarve saada pikainen rauha. Kun rauha lopulta solmittiin, oli se katkera pettymys. Kekkonen syytti hallitusta siitä, että se oli tieten tahtoen hylännyt länsivaltojen avun ja johtanut maan kunniantomaan ”Paasikiven rauhaan”. Hän katsoi Suomen joutuneen riippuvuussuhteeseen Neuvostoliiton kanssa ja epäili itsenäisyyden säilymistä.²⁸

Sodan lopputulos ja Suomen jääminen yksin syöpyivät Kekkonen mieleen vuosikymmeniksi. Se tuli vaikuttamaan hänen hiljalleen muotoutuvaan ulkopoliittiseen ajatteluunsa.

Välirauhan aikana Kekkonen alkoi kiinnostua ulkopoliitikasta ja erityisesti Suomen ja Neuvostoliiton välisistä suhteista. Hän sai aihepiiristä hyvin tietoa ystäviltään, erityisesti Aaro Pakaslahdel-

ta, joka nimitettiin vuonna 1941 ulkoministeriön kansliapäälliköksi.²⁹

Jatkosodan syttymistä Kekkonen piti Suomen kannalta suurena onnena. Hän uskoi, että mikäli Neuvostoliitto olisi saanut varustautua vielä vuoden, olisi se murskannut alleen niin Suomen kuin koko Euroopan.³⁰ Entistä Akateemisen Karjala-Seuran aktiivia lienee ilahduttanut myös edessä siintänyt, pitkään unelmoidun Suur-Suomen muuttuminen todellisuudeksi.

Talvisodan jälkeen Kekkosen suhtautumisessa Britanniaan ja Yhdysvaltoihin näyttää tapahtuneen muutos. Se tuli ilmi jatkosodan alkuvaiheessa. Vielä 1930-luvulla Kekkonen oli usein viihtynyt brittimyönteisissä piireissä eikä toisaalta ollut salannut vastenmielisyyttään Saksan kansallissosialismia kohtaan. Nyt hän syytti Britanniaa ja Yhdysvaltoja häikäilemättömästä oman edun ajamisesta. Kekkonen katsoi, että Britannia oli pannut puna-armeijan taistelemaan puolestaan viimeiseen mieheen, jotta voisi itse tulla vain korjaamaan voiton hedelmät. Tutkija Juhani Suomi on tulkinnut, ettei mies voinut sulattaa suurvaltaetuja silloin, kun ne kävivät ristiin Suomen omien turvallisuusintressien kanssa. Kekkonen ei mitenkään pahoitellut, kun Suomi elokuussa 1941 katkaisi Saksan vaatimuksesta suhteet Britanniaan, vaan piti asian toteutusta erinomaisen taitavana.³¹

Euroopan sotatapahtumista Kekkonen pysyi ystäviensä avulla hyvin selvillä. Aaro Pakaslahden lisäksi tärkeässä roolissa olivat sotasensuurin päällikkönä toiminut Kustaa Vilkuna ja Lapin läänin maaherra Kaarlo Hillilä, joka oli virkansa puolesta perillä saksalaisten tilanteesta pohjoisessa. Tutkija Timo J. Tuikka on luonnehtinut, että parin vuosikymmenen kuluessa koostunut kaveriporukka muodosti tasavallan tehokkaimman tiedustelukoneiston ja tiedotusympyrän.³² Syksyllä 1942 Kekkonen alkoi epäillä Adolf Hitlerin menestystä. Pohdiskelut huipentuivat marraskuussa, kun Kekkonen, Vilkuna ja Paavo Säippä tapasivat Hillilän luona Rovaniemellä.³³

Säippä ja Hillilä olivat Kekkonen vanhoja kavereita lakitieteen opinnoista ja Pohjoispohjalaisesta osakunnasta. Kekkonen ja Hillilä olivat junailleet Säipästä valtiollisen poliisin eli Valpon päällikön vuonna 1938.³⁴

Rovaniemellä Hillilä, Kekkonen, Säippä ja Vilkuna kuuntelivat radiosta Stalingradin tilannetta ja pohdiskelivat ilmeisen kosteissa tunnelmissa kolmen päivän ajan sotaa ja Suomen asemaa. Johtopäätös oli, että Saksa häviäisi maailmansodan. Suomen tulisikin irrottautua sodasta mahdollisimman pikaisesti. Maan kohtalo riippuisi jatkossa siitä, pystyttäisiinkö vanhaan veriviholliseen Neuvostoliittoon luomaan ystävälliset suhteet. Poliittisen linjan muutos päätettiin tehdä laillisesti, demokraattisesti ja parlamentaarisesti.³⁵

Kekkonen uudesta ulkopoliittisesta ajattelusta saatiin osviittaa Pekka Peitsen nimimerkillä julkaistusta kirjasta *Kansa taistelee elämästään*, joka ilmestyi maaliskuussa 1943. Nimimerkin suojissa Kekkonen kirjoitti, että ”pienien kansojen osalta ulkopoliittika ratkaisee niiden olemassaolon”. Siksi sisäpolitiikan tulisikin mukautua ”ulkopoliittikan sanelemiin tosiasioihin eikä päinvastoin”. Kirjoittaja varoitti myös luottamasta Suomen saamaan kansainväliseen myötätuntoon. Se ei takaisi maan turvallisuutta. Olisi itsepetosta uskoa, että jokin suurvalta antaisi Suomelle tukensa vain aatteellisen hengenheimolaisuuden perusteella.³⁶ Epäluottamus länttä kohtaan ei jäänyt lukijalle epäselväksi.

Kevään ja kesän 1943 aikana alkoi liittoutuneiden voitto näyttää yhä selvemmältä ja Kekkonen liikkua rauhanopposition suuntaan. Syksyllä Kekkonen ryhtyi aktiivisesti ajamaan erillisrauhan solmimista ja vaati hallitukselta virallisen aloitteen tekemistä. Kun aloite ei ottanut tuulta alleen, hän lähti tiiviimmin mukaan rauhanopposition toimintaan. Kyse ei tosin ollut vielä tässä vaiheessa minkäänlaisesta järjestäytyneestä ryhmittymästä.³⁷

Syksyllä 1943 Kekkonen ulkopoliittinen linja alkoi saada muotoaan. Hän puhui näkemyksistään jo maalaisliiton eduskunta-

ryhmälle. Kekkonen korosti tarvetta luoda hyvät suhteet Moskovaan. Vaikka käynnissä olevassa maailmansodassa länsivallat saattaisivat pelastaa Suomen, voisi tilanne olla parin vuoden kulluttua aivan toinen. Jos Neuvostoliitto silloin pyrki valtaamaan Suomen, eivät länsivallat Kekkonen mukaan ryhtyisi sotaan.³⁸ Joulukuussa 1943 Kekkonen piti Tukholmassa puheen uudesta suuntauksesta. Siitä tuli poliittinen käännekohta, jonka jälkeen Kekkonen julkinen minä, Pekka Peitsi, muuttui uuden ulkopolitiikan linjanvetäjäksi. Puheen valmistelussa auttoi OSS:n Wilho Tikander.³⁹

Gustaf Mannerheimin päämajassa Mikkelissä oli alettu epäillä Saksan voittoa jo vuoden 1941 lopulla, mutta mitään ei vielä siinä vaiheessa ollut tehtävissä.⁴⁰ Seuraava vuosi kului odotellessa, kunnes viimeistään helmikuun alussa 1943 saksalaisten antautuminen Stalingradissa murskasi toiveet sodan voitosta. Hallituksen sisäpiiri ja korkein sotilasjohto asettivat tavoitteeksi Suomen irtautumisen sodasta. Aluksi rauhaa tunnusteltiin Yhdysvaltain kautta, mutta yritys kariutui Neuvostoliiton koviin vaatimuksiin. Saksakaan ei suhtautunut suopeasti irtautumisaikaisiin.

Marraskuun lopussa 1943 Neuvostoliiton, Britannian ja Yhdysvaltain johtajat kokoontuivat Teheraniin sopimaan tulevisia sotasuunnitelmista. Pääaiheena oli toisen rintaman avaaminen Länsi-Eurooppaan. Teheranissa Josif Stalin sai Winston Churchillilta ja Franklin Rooseveltilta pitkään peräämänsä lupauksen maihinnoususta Ranskaan.⁴¹

Kolmen suuren johtajat sopivat myös Suomen kohtalosta. Saksan rinnalla taistellut maa yritettäisiin pakottaa erillisrauhaan. Ehdot olisivat kutakuinkin samat kuin talvisodan päätteeksi. Churchill oli valmis tyydyttämään Neuvostoliiton turvallisuuspoliittiset tarpeet Itämeren alueella. Suomi jäisi itsenäiseksi, kunhan Stalin saisi haluamansa rajat. Liittoutuneet halusivat hoitaa